

SZUHAY PÉTER

LOKÁLIS ÉS KOROSZTÁLYI KÉP ETNIKUS KIADÁSBAN, KÖZVETLENÜL ÉS ÁTTÉTELBEN *BHIM RAO Egyesület, Szendrőlád*

Tanulmányomban nem kizárólag a szendrőládi fiatalok a többségi képpel szemben megfogalmazott önképét próbálom meg bemutatni. E mellett azt a folyamatot is érzékeltetem, hogy az antropológiai kutatás és a hosszú ideig tartó film-dokumentáció mint terepmunka hogyan találkozott a belső törekvésekkel, netán a két törekvés hogyan hatott egymásra, és hogyan egészíti ki egymást máig tartóan.¹

KUTATÓK A TEREPEEN

2000 és 2002 között a néprajzi múzeumi szobámban működött egy kisebb informális kör, egy konfliktuskutató műhely. Ebben részt vett Fleck Gábor, Virág Tünde, Durst Judit, Molnár Emília, Kovai Cili, Horváth Kata, Lengyel Gabi, Bernáth Péter, Polyák Laura, Garancsi Györgyi, Markovics Mónika és Kőszegi Edit. Mindenki kutatott valamilyen terepen. Azt néztük végig, hogy mi a helyzet a cigány–magyar együttélésben azokon a helyeken, ahol a kutatók már egy ideje dolgoznak (így például néhány csereháti és Bódva-völgyi településen, Sirokon, Alsószentmártonban), és ott, ahol a közelmúltban váltak ismertté konfliktusok (így például Tiszavasváriban, Jászládányon, Sátoraljaújhelyen, Bagon). A friss konfliktusokkal terhelt helyekre ellátogattak kutatók, és azt vizsgálták, mi lehet ezeknek a természetrajza, mit lehet csinálni. Elemzések készültek, és valami akcióterv is körvonalazódott. Ekkor készült Fleck Gábor és Virág Tünde ábrája (lásd a mellékletben).

És akkor fogalmazódott meg az a kérdés, hogy lehet-e előre jelezni konfliktusokat. Lehet-e valamilyen módszer alapján megnézni, hogy hol mi történik, mi zajlik, és esetleg mi „várható” úgy, hogy nem utazunk el egyszerre háromezer településre? Egyik előfeltevésünk volt, hogy a konfliktus valószínűsége a szegregáltság mértékétől függ. Milyen mutatói vannak a szegregációnak, a szegregáltságnak, akár a lakóhely, az iskola, a foglalkoztatottság/munkanélküliség adatsorában, mi a településen a cigányok–magyarok aránya? És a statisztikai

vizsgálatok másodelemzése települések tucatjait dobta ki. És akkor kitaláltunk Kőszegi Edittel egy filmet az etnikai sztereotípiák és a verbális és fizikai kirekesztés ha nem is megváltoztatására, de enyhítésére.² E tervbe vett film egyik ága egy olyan helyen készülne, ahol, azt gondoljuk, hogy az összes mutatók alapján éppenséggel még prognosztizálható is egy lehetséges (ám egyáltalán nem kívánt) etnikai konfliktus. Így választottuk Szendrőládot az etnikai konfliktusok lehetséges terepéül, ahová valójában visszatértünk.

A *Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből* kiállításon dolgoztam, és egy 1950-ben Szendrőládon készült felvétel után kutatva tértünk be a faluba. A fotón egy, Charlie Chaplinre hasonlító férfi áll, mindkét oldalán egy-egy vele egyező magasságú, egymásba helyezett szilácskosarakból épített oszlopot tart. (A vonatból kifelé bámulva mindig lenyűgöző látvány volt az addig ismeretlen falu. Észak felé haladva itt szűkül először össze a Bódva völgye, a sínek és az általában csekély folyócska szinte kergetőznek. A falu felett temető-domb, azon egymás mellett katolikus és református templom emelkedik, belátva a település egészét. Mindig arra gondoltam, ki kéne szállni, és gyalogolni kéne a falun keresztül. És nem csak azért, mert gyalogolni jó.) De a kosarakra visszatérve: arra voltunk kíváncsiak, hogy negyven évvel később csinálnak-e még ilyen kosarat a faluban, és ha igen, végignézhethetnénk-e néhánynak az elkészítését, nem mellesleg pedig végre közelebbről is láthatjuk, ami távolról oly szépnek tűnt. Így találkoztunk két aktív mesterrel, Káló Károllyal és vejével, Rác Boldizsárral, meg annak feleségével, Etelkéval. A kiállításra aztán Bozzi Vera végigfotózta a nyersanyag, a szilács pállításától a kosár kötéséig a munkafolyamatot, és a már álló kiállításban a két férfi mutatta be tudományát a közönségnek. Boldizsár még később a Soros Alapítvány születésnapj rendezvényén is tartott bemutatót. Budapesti utazásaiba valahogy mindig beavatódott a kezdetben nem túl lelkes polgármesteri hivatal is. Volt tehát egy falu, amelyet kicsit megismertünk, meg is szerettünk, és amelybe vissza-visszatértünk, de különösebb tervekkel nem foglalmaztunk meg.

Mindaddig, amíg 2001 márciusában egy több településből álló, általunk kiválasztott lista első helyszínére, Szendrőládra nem utaztunk, hogy eldöntsük, hol is fogunk majd dolgozni. Először Rác Boldizsárékhoz kopogtunk be. A férfi ágyban feküdt, mint kiderült, tüdőrákja a végstádium felé közeledik. Tüdeje felét már kioperálták, a rák már a gégejére kúszott, a morfium teszi elviselhetővé a szenvedéseit. Mindezek ellenére vele is hosszan beszélgettünk, a felesége pedig a faluban kalauzolt minket. Már ekkor gyanítható volt, ami hamarosan bizonyossággá vált. Nem egészen két hónap múltán virrasztására és a temetésére érkeztünk, és e pár nap alatt világosan láthattuk, hogy Szendrőlád nem a lehet-

séges konfliktus által fenyegetett falu, hanem éppen ellenkezőleg: valami nagyon fontosat találtak ki az itt élő emberek a normális együttműködés érdekében. És nyilvánvalóvá vált, hogy koncepciót kell változtassunk. Ezen a temetésen találkoztunk először Káló Károllyal, a „kosárkötő” fiával, (Boldizsár sógorával), és annak fiával, (az ugyancsak) Káló Károllyal, aki akkor már a Miskolci Egyetem filozófia szakos hallgatója volt. Kapcsolatunk innen eredeztethető. Pár hónappal később már egymást segítettük a munkában. 2002-ben Károly az országgyűlési választásokon Kozma Blankának kampányol, segítségével egyesületet alapít, majd ő maga is indul az önkormányzati választásokon. Én pedig hamarosan a Wesley-re járó öccse konzulense, majd az egyesület alelnöke leszek. A szálak szerencsésen összefonódnak, és a távolságtartó kutatóból akcióantropológus lesz. És innentől nem tudjuk kiírni magunkat a szendrőládi történesek folytatásából.

Mielőtt azonban bemutatnám, hogy mi történt 2002 óta, rögzítenem érdekes pár szóban, hogy milyen volt ekkor Szendrőlád. *Pászítás, avagy az együttélés anatómiája* címmel készítettünk filmdokumentációt a községben. A dokumentáció során abból az előfeltevésből indultunk ki, hogy a helyi társadalomban a cigányok/romák élete, társadalmi helyzete, a munkamegosztásban elfoglalt helye, egyáltalán esélyei alapvetően a többség-kisebbség viszonyának a függvénye, annak, hogy a parasztok hogyan „bánnak” a cigányokkal, és a központi rendelkezéseken túl milyen helyi feltételeket teremtenek, illetve a romák milyen törekvéseket fogalmaznak meg. Természetesen a szendrőládi kutatásnak is az volt az alapkérdése, hogy hol helyezhető el az itteni cigánynak mondott, magukat is cigánynak/romának mondó emberek törekvése és kulturális teljesítménye az identitás és önmeghatározás tengelyén.

Az ekkor közel 1700 lelket számláló Szendrőlád több mint hatvan százalékát a község vezetői cigánynak tartják. Mit tesznek ebben a kialakult helyzetben a „parasztok”, és mit tesznek a romák annak érdekében, hogy megálljon, vagy legalábbis lassuljon a folyamat, illetve hogy élhető életet éljen mindkét csoport? A falu vezetőiben a falu „megtartására” a gazdasági terveken túl két elképzelés fogalmazódott meg, amelyek mintegy egymásra épülve kiegészítik egymást. Az egyik megoldást katolikus, a másikat református útnak nevezem. (A 20. század közepéig, amíg elenyésző volt a cigányok száma, a paraszt népesség fele-fele arányban katolikusokra és reformátusokra oszlott. A két vallási csoport korábban két endogám házassági kört is jelentett, merev határvonalat húzva maguk közé.) A katolikus megoldás a cigányok integrálásában reméli a cigány-probléma megszüntetését. Az akkori, helybeli születésű polgármester, a Rakacáról származó könyvtáros felesége és az innen Miskolcra származott, de Szendrőben falugazdászodó egyházi vezetésével, mindenkor papi segítség mellett

háromszáz szendrőládi cigány felnőttet kapcsoltak be a cursillo mozgalomba. A református út ezzel szemben elsősorban a helyi parasztnépesség megnyerésére figyelmez. A hagyományörző törekvések, az egykori ünnepek és szokások fel-elevenítése, újabbak bevezetése mind az élhető és szerethető falu érzését kíván-ják megerősíteni. Az ezek jegyében rendezett előadások és műsorok általában a parasztoknak szólnak, az előadók azonban egyre inkább cigányok, „magyar” szerepben. Megfigyelhető tehát, hogy mindkét esetben elkerülhetetlen a cigá-nyok és magyarok együttműködésének elmélyítése. Ha az elsődlegesen megfo-galmazott cél nem is ez volt, az akaratlan eredmény ez lett. A két megközelítés megkülönböztetése és leírása elsősorban a kutató konstrukciója, és nem a részt-vevők osztályozási kísérlete. A két törekvés számtalan ponton épít egymásra, és egymást egészíti ki. Végül is mi az, ami a szendrőládi cigányokat összeköti? Mi az az integráló tényező, ami békét teremt a telepszéli, helyzetén változtatni nem nagyon tudó, és immár a faluban élő, paraszti szőlőföldek után vágyakozó cigá-nyok között? A válaszban egybeesik a kutató megfigyelése és a helyi romák világ-magyarázata. Valójában két egymást feltételező szó a megfjtés kulcsa: virrasztás és pásztás. Már 1992-ben – amikor először jártam Szendrőládon – tudni lehe-tett, hogy a romák igen büszkéek egy kollektív kulturális tudásukra, a „virrasz-talóban” énekelt énekeikre. Akkor valójában csak annyi volt érthető számomra, hogy olyasvalamiről van szó, ami önértékelésük szerint a megyében a legszebb, ez teszi híressé őket, és ez az önbecsülésük fundamentuma. A jelenséget akkor értettem meg, amikor 2001-ben részt vettünk Rácz Boldizsár temetésén. Noha a romák ideológiai magyarázata csak a virrasztásról szól, a jelenség erőtelje-sebb ennél.

Akit Szendrőládon a szám szerint kisebbségben lévő többség cigánynak mond, az magát is cigánynak, romának mondja. A 2001-es népszámlálás adatai szerint az 1700 emberből 1023 mondta ezt magáról. Érdekes, hogy az 1990 évi nép-számláláson még csak 343-an mondták magukat cigánynak, miközben a két évvel későbbi, 1992 évi becslés 640 cigányt mond. Nem az az igazi kérdés, hogy a cigánynak mondott népesség miért nő közel 400 fővel, hanem az, hogy miért lesz egyszer csak egyenlő azok száma, akit cigánynak mondanak, azzal, aki magát cigánynak mondja. Ez a létszámnövekedés nem a bevándorlásból, nem a természetes szaporulatból következik, hanem abból, hogy ennyivel több ember mondja magát cigánynak. Miért van ez? Hipotézisként megfogalmazható, hogy több, egymás mellett és egyszerre ható tényező változtatja meg, hogy az emberek nyíltan melyik etnikumba tartozónak vallják magukat. A cigány közösség egé-szét átható cursillós mozgalom immár erős presztízsnövelő tényezőnek számít a parasztok szemében. Növeli a cigányok értékét, hogy nélkülözhetetlen szereplői

a falu központi és közösségi ünnepeinek. A kisebbségi önkormányzat sikeres működése, a cigánysággal járó különböző pályázati támogatásokban való részvétel, az önkormányzat – igaz, hogy mindenkire kiterjedő – szociális földprogramja, valamint az iskola homogén cigány iskolává válása mind afelé mutatnak, hogy az emberek számára (még ha a hétköznapi beszéd szintjén szembesülnek is a cigány mint pejoratív kategória használatával) vállalhatóbb, pozitív értékeket és néhol még esélyegyenlőséget is feltételező jelentést hordoz. Az apró nüanszokon túlmutatóan – mint például egy színdarab előadása, egy cigány folklór-csoport megalakulása és bemutatójának sikere, egyes kulturális elemek országos ismertsége – a többség diskurzusának megváltozása jelentheti a cigányság vállalását, az etnikus öntudat megerősödését. Ebben az értelemben óriási jelentősége van a szüreti felvonuláson a cigány kislányok magyarruhás fellépésének, az *Átok és szerelem* magyar paraszt nézőinek, az önkormányzatban a cigány képviselőknek, az egyházi képviselőtestületben a cigány tagoknak és a cursillós gyűlésen a cigányok és magyarok közti csókváltásnak.

HOGYAN LETTEK A KÁLÓ TESTVÉREK A SZENDRŐLÁDI ROMÁK MENTORAI

Fentebb szó került Káló Károly fiáról, Károlyról, aki a Miskolci Egyetemen filozófiát tanult, és Norbert fiáról, akinek akkor született gyermeke, és akire a Szabadság úti házukat hagyták. A Káló testvérek törekvései, közös munkája nyomán vált ismertté egy másik Szendrőlád, mondhatni az esélyteremtő, a társadalmi felemelkedést elősegítő, a diszkriminációt elutasító Szendrőlád. A cursillós Szendrőládra rátalált az egyház, felismerte értékeit, és használta is, és tán ki is használta, ki is sajátította őket, más közösségek elé példának állítva. De rátalált az állami politika is, ahogy egyre több ponton fonódott össze az egyház szimbolikus cselekedeteivel.

A Káló testvérekre nem talált rá ilyen könnyen sem az állami politika, sem a nonprofit (támogató) alapítványi hálózat, sem pedig a civil önszerveződés. A Káló testvéreknek hosszú ideig tartó munkával maguknak kellett minden apró kis sikerükért megküzdeniük. Károly 1979-ben született, elbeszélése szerint kisegítő osztályban kezdte, harmadikos korában tették a normál gyerekek közé pedagógushiány miatt, és hetedikes korára – mert bizonyítani akarta, hogy ő is ugyanolyan normális gyerek, mint a többiek – osztályelső lett. A kezdeti iskolai kudarc, vagy tán inkább a majdnem súlyos következményekkel járó megkülönböztetés, megbélyegzés készítette a bizonyításra. Egerben katonai középiskolába

járt, majd egyenes folytatásként a szentendrei katonai főiskolára iratkozott be, ahol másfél évet végzett csak el. Nem bírta a kötöttségeket sem, meg a humán pálya és tudományok vonzották már ekkor. Hazakerülve Szentendréről otthon próbált elhelyezkedni. A szomszéd településen, Edelényben az alapítványi munkaiskolába vették fel. Az intézményben (óvoda, általános és szakiskola) ekkor több mint 150, jobbára roma gyerek tanult. Ekkor már világosan megfogalmazta, hogy egy filozófiát kedvelő embernek célja a világot megváltoztatni, jobbá tenni. 1999-ben jelentkezett is a Miskolci Egyetem filozófia szakára. Fel is vették elsőre. De a nyári szünetben az iskolával még táborozni ment, és ha év közben nem is ismerkedhetett meg mindenkivel, aki a roma oktatásban elkötelezett és érdekelt volt, akkor megtehetette. A katonáskodó évek után szinte pillanatok alatt elmerült a humán világban. 2000 nyarán a Roma Polgárjogi Alapítvány égisze alatt működő, a roma holokauszt kárpótlási ügyeit intéző irodában dolgozott. Itt újabb barátságok kötődtek, és elkötelezettségek indultak. Felvették a Romaversitasba, ahol a roma egyetemista és főiskolás fiatalok egyfelől segítséget kaptak ahhoz, hogy a saját szakjukat minél jobb eredménnyel végezthessék el, másfelől megismerkedhettek a roma kultúra történetével és kortárs törekvéseivel, és közben szolidáris közösséggé, felelős roma értelmiséggé formálódhattak. Itteni tanárainak, az itteni szellemi közegnek tudható be, hogy 2002 tavaszán a borsod megyei 8-as választási kerületben a Közéleti Roma Nők Egyesülete képviselőjének, az SZDSZ színeiben induló Kozma Blankának kampányolt. De így voltak ezzel a kisebbségi önkormányzat képviselői is. Kozma Blanka választási nagygyűléséhez díszítették fel az iskola tornatermet, amikor ellátogatott Szendrőládra az egykori SZDSZ-es képviselő, Derdák Tibor kisebb csapatával, hogy a roma jelöltet ők is segítsék. Az iskolaalapító korábban Baranyában dolgozott, és az elmúlt időben azon fáradoztak, hogy Borsodban is létrehozzanak egy, a pécsi Gandhi Gimnáziumhoz hasonlatos intézményt.

Ebben az évben Kozma Blanka, Derdák Tibor, Pusi Elemér és Káló Károly együttműködésének meglelt a kézzelfogható eredménye. Tizenhárom ember, köztük ők négyen alapítói lettek a BHIM RAO Egyesületnek. „Az egyesület teljes neve: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Hátrányos Helyzetű Ifjak (Magyarok, Romák) Azonos Szintű Oktatásáért Szociális, Kulturális, és Oktatási Egyesület. A BHIM RAO Egyesületnek két jelentése is van: egyrészt a fent említett név mozaikszava, másrészt az indiai Ambedkhar Bhim Rao, aki az érinthetetlenek kasztjából felküzdötte magát Gandhi miniszterelnökségének ideje alatt az igazságminiszteri székbe” – írja magáról az egyesület a saját honlapján (BHIM RAO Egyesület 2011). Minden kétséget kizáróan az egyesület névadója Derdák Tibor, aki néhány évvel később, Sajókazán, az Orsós János elnökölte Dzsaj Bhím

Közösség által fenntartott Dr. Ámbédkar iskolának lett az igazgatója. Az egyesület székhelyének az alapító okirat még a Közéleti Roma Nők címét adta meg. Az egyesület célkitűzései pontosan megfogalmazottak: céljuk „a hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiatalok általános iskolából középiskolába, illetve középiskolából a felsőoktatás intézményeibe való bejutásának, valamint ezen intézményekben való sikeres helytállásának elősegítése és támogatása. A fentiekhez kapcsolódó műveltségfejlesztő és szociális munka, valamint egyéb olyan tevékenységek szervezése és végzése, melyek szintén elősegítik az Egyesület fő céljának megvalósítását. A BHIM RAO Egyesület a célcsoport hatékony oktatási és képzési tájékoztatását, intézményi kapcsolatfelvételét, felzárkóztatását segíti, illetve kulturális és szabadidős programok szervezését vállalta fel. Küzd a diszkrimináció, a hátrányos megkülönböztetés és a szegregáció ellen. Az Egyesület stratégiai célja, hogy a hátrányos helyzetű, általános iskolás fiatalok lehető leg szélesebb körét elérje, vagy elérésükhöz hozzájáruljon, s őket a középiskola elvégzéséhez, szakma és végbizonysítvány megszerzéséhez hozzásegítse, kialakítva egy olyan oktatási rendszert, amely meggátolja a hátrányos munkaerőpiaci helyzet újratermelődését a roma társadalomban.” (Lásd a már idézett honlapot.)

2002 őszén kisebbségi képviselőnek választják, Pusi Elemér mellett elnökhelyettes lett, és ő foglalkozik az iskolával, a roma gyerekeket érintő oktatási kérdésekkel. Figyeli az iskola életét, részt vesz minden olyan munkában, ahol a cigány kisebbségi önkormányzatnak véleményezési vagy éppen beleszólási joga van. Ha már nem lehet a tisztán cigány iskolát ismét vegyes, vagyis integrált iskolává „visszacsinálni”, azon dolgozik, hogy a gyerekeket minél kisebb hátrány érje. Egy apró mozzanat megerősítette Károlyt abban, hogy ha nem is lehet gyökeresen megváltoztatni a helyi oktatási viszonyokat, az iskolán kívüli, délutáni foglalkozásokkal sokat lehet a gyerekeken segíteni a rendszeren kívülről. Az oktatási elképzelések így hát tanodaalapításban, majd annak működtetésében csúcsosodnak ki. A tanoda megalapítását eltérően mesélik az érintettek, 2005 és 2006 egyaránt szóba jött az elbeszélésekben, de a dokumentumokban is. Ekkor már intenzíven dolgozik az egyesületben Károly öccse, Norbert is, aki a MÁV-nál, Sajóecsegen váltókezelő, közben a Wesley János Lelkészképző Főiskolára jár, ahol szociális munkásnak tanul, és majd 2008-ban végez. Megszületik közben a fiuk is. A három „műszak” mellett tehát a negyedik a tanoda. Károly közben elvégezte az egyetemet, oktatási szakértőként dolgozik Budapesten és a megyében. Immár közös munkával „megszerzik” a régi, üresen álló református iskola épületét, amelyet pályázati forrásokból fel is újítanak. Addig is, amíg a tanítás be nem indul, oktatási programjuk keretében télen iskolaválasztási találkozókat hoznak össze az iskolások és szüleik, valamint a tanáraik között, nyáron pedig

felkészítő táborokat szerveznek az év közben felmerülő tanulási problémák enyhítésére. A hátrányos helyzetű iskolásokat felkeresik, és felvilágosítják őket arról, hogy milyen a kollégiumi élet, milyen lehetőségeket nyújthat számukra az ilyen jellegű intézmény, és hogy miért jobb, ha gimnáziumban, és nem pedig szakiskolában tanulnak tovább.

2005 februárjának elején háromnapos kirándulást szerveznek Budapestre. A diákok találkoznak Szőke Judittal, az Országos Oktatási Integrációs Hálózat és Fejlesztési Központ programigazgatójával, Daróczi Gábor miniszteri biztossal, a Romaversitas vezetőivel, Ürmös Andorral, a Roma Integrációs Főosztály vezetőjével és Göncz Kinga miniszter asszonnyal, valamint Mohácsi Viktória Európa-parlamentari képviselővel (aki még miniszteri biztосként járt Szendrőládon, és mikulási-karácsonyi ajándékként hozott az iskolásoknak, sőt a falu egészének egy többórás zenei programot, amelyen a legnépszerűbb roma zenészek közül léptek fel sokan). De a budapesti találkozó legnagyobb élménye a gyerekek számára az volt, hogy találkozhattak a miniszterelnökkel. A korabeli beszámolók egyike szerint „Gyurcsány Ferenc miniszterelnök 80 hátrányos helyzetű, többségében roma gyermeket fogadott a Parlament Munkácsy termében. A kormányfő a BHIM RAO Egyesület által szervezett találkozó alkalmával, az 1100 évvel ezelőtti történet honfoglalásra utalva megjegyezte: senki sem válhat Magyarországon hontalanná, és nem érezhet megkülönböztetést pusztán azért, mert kistéleplésről származik. A kormányfő köszöntőjében arról beszélt, hogy mint miniszterelnök a kormányával együtt azért küzd, hogy ne legyenek megkülönböztetések, és »kitörjenek a nincstelenségből«”.

2006 szeptemberében megkezdődik a tanítás a tanodában. Az iskola pedagógusai közül többen is vállalnak órákat a *Ládikó: Kezедben a kulcs* fantázianevű, otthonossá varázsolt délutáni iskolában. De ekkor Károly már egy európai uniós programban is dolgozik. A Bridge/Equele projekt keretén belül Perkupán kovácsműhelyt építenek, kovácsokat képeznek helybeli munkanélküli és szakképzetlen romákból, közben beindítják a termelést, felmériк a piacokat, és segítenek az értékesítésben is. Ez idő alatt készül az önkormányzati választásokra is, a polgármesteri tiszttségért indul, öccse pedig önkormányzati képviselő szeretne lenni. Az eredmény: tizenhét szavazattal marad el az újra megválasztott polgármester asszonytól, míg Norbert a második helyen fut be képviselőnek. Azzal vigasztalja magát, hogy több ideje és energiája marad a tanodára. Tevékenységüknek hamar híre megy, meg persze a várakozás is nagy velük szemben. A tét nem kicsi: megtudják-e változtatni a cigányok iskolai teljesítményéről megfogalmazott, mélyseges előítélet-csokrot? Harmadik hónapja dolgoznak, amikor a Népszabadság hosszú cikkben foglalkozik velük és tanodájukkal.

„Az előkészületek, a tervezés, a pályázatok és az uniós elvárások szerinti dokumentáció elkészítése négy évet vett igénybe, végül a szendrőládi tanoda programja tizennyolcmillió forintos támogatást nyert. Cserébe azt vállalták, hogy a programban részt vevő negyven gyermek fele sikerrel veszi a középiskola támasztotta akadályokat. A tanodába motiválható felsős gyermekeket kellett toborozniuk. Ezt azonban sokkal könnyebb volt kimondani, mint megvalósítani. Az 1830 lelkes borsodi faluban ugyanis – Vadasné Joó Katalin iskolaigazgató szerint – nem az az igazán nagy baj, hogy az ott élők esélyt sem kapnak álmaik megvalósítására, sokkal inkább az, hogy a szendrőládi gyermekek már nem is álmodnak. – Nemrégiben ötödikes gyerekeket kérdeztem a terveikről – mondja az iskola élére néhány hónapja kinevezett igazgató. – Néhányuknak fogalma sem volt arról, mit szeretne, mások viszont egészen határozott elképzeléssel rendelkeztek. Azt mondták: tizennyolc és hatvanéves koruk között otthon ülnek majd, és várják a segélyt, ahogyan apa és anya is teszi. Ahhoz pedig fölösleges tanulni.” (ROMHÁNYI 2006)

Valóban motiválhatatlanok a szendrőládi gyerekek, sőt továbbmegyek, a cigány gyerekek? Ha úgy is tűnik, hogy igen, az kinek lenne a hibája? A gyerekeknek, a szüleiknek, netán a tanáraiknak, akik a „társadalmat” testesítik meg az iskolában?

Károly egyre inkább „többfrontos harcot vív”, és ezt immár egyre szélesedő térben. *Értünk-velünk-együtt* címmel képzést szerveznek, hogy egyre többen lehessenek. Filozófiájuk szerint a szociális területen dolgozó szakemberek képzésével elősegíthetik a társadalmi befogadást, vagyis ha sikerül a szociális területen dolgozókkal megértetni (számukra, vagyis a képzők számára) egyszerű társadalomtörténeti folyamatokat, és megértetni a társadalmi viszonyokból következő magatartásformákat és reakciókat, akkor az ő viszonyuk is megváltozik a „cél-csoporthoz”, és ezt tudják közvetíteni a társadalom többségének. Azért lesz az SZMM telepfelszámolási programjának abaújszántói programvezetője, mert meggyőződésévé válik, hogy az iskolázatlanság, a szakképzetlenség és az ezekből következő munkanélküliség (vagy adott esetben alulértékelt munka) szorosan következik az ember fizikai térben való létezéséből. Nem elég valakit kihozni a falu széli vagy a falutól távoli cigánytelepről, ha nem csökken az átlagtól elmaradó társadalmi távolsága, vagyis marad iskolázatlan, szakképzetlen, munkátlan ember, aki a leszármazottainak sem képes a társadalmi felemelkedéshez szükséges „kulcsot és kódokat” megadni.

Törekvéseit az Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) méltányolja, 2007 decemberében, a kisebbségek napján megkapja az OCÖ közéleti díját mint filozófus,

oktatási szakember és mint a tanoda vezetője „a roma közéletben nyújtott kiemelkedő teljesítményéért”. A rákövetkező nyáron Dombrádon, egy héten át a Tisza-parton táboroztatják ötven gyereküket. A tábor intellektuális vezetője Károly, ám a ténylegesen látható és hallható vezér Norbert, aki reggelente megafonba énekelve ébreszti a gyerekeket, és rábeszéli a vízen még nem jártakat, hogy bizony üljenek csak be a túrakenuba. A tábor nem egyszerűen szabad nyaralás, szinte minden percében történik valami, és amikor munka van, azt is örömmel végzik a gyerekek. A kulturális és sportprogramok, kirándulások mellett kézműves- és motivációs foglalkozásokat, médiaismereti órákat tartanak ők és barátaik a diákoknak. Hiszen tanodaprojektjük fő célja most is az intellektuális fejlesztés, az önfejlesztés, valamint a roma kultúra értékeinek ápolása, megőrzése és fejlesztése. Megjelennek egykori romaversitasos barátok, kortárs művészek, akik hamar barátságba keverednek a gyerekekkel. Mintha újabb majdani program körvonalai is kibontakoznának, miközben Báder Csaba hatalmas üstben, mi több, kondérban főzi a gulyást, vagy mikor a gyerekek azt játsszák, hogy ha ők etnográfusok lennének, hogyan mutatnák be a szendrőládi romák egykorvult és mai kultúráját. Ahogy az iskolában, úgy a táborban is az integráció már nem a magyar és cigány gyerekek között, hanem a különböző társadalmi státuszú cigány családok gyermekei között jön létre.

De mik is az új irányok? Még ezen esztendőben két program indul el. Az egyesület külső támogatói forrásból megvásárolja a faluban csak „Szőke-kastély”-ként ismert, a parasztházaktól elütő beosztású, a kúriaépítkezésekre emlékeztető, ám annál jóval kisebb méretű épületet, amely azonban mégiscsak kastély. A magányos és hóbortos Szőke úr halálával nyílt lehetőség a vételre. Amikor a két fiú először bevitt minket az épületbe, a nagy üresség mellett csak néhány apró tárgy volt ott, köztük egy kicsinyke szilácskosár, olyan, amelyet a nagyapjuk készített egykoron. (De az is lehet, hogy e kosárkát tényleg Károly nagyapjuk kötötte. Akkor hát e kosáron vették a kastélyt?) Szóval lett már egy kastély, a leendő múzeum épülete. Mert a testvérek História-völgyet álmodtak (lásd a BHIM RAO Egyesület honlapját). A program megvalósítására a Csereháti Településszövetség összefogásával öt települési önkormányzat (Boldva, Borsodszirák, Szendrő, Komjáti és Hidvégárdó), a BHIM RAO Egyesület, valamint egy vállalkozó szövetkezett és adott be pályázatot az ÉMOP-2.1.1. turisztikai attrakciók fejlesztését támogató pályázati kiírására. Ezt a partnerségi kört bővíti további négy település (Damak, Szalonna, Bódvaszilas, Tornaszentandrás) bemutatóhelyek kialakításával, szakmai partnerként pedig az Aggteleki Nemzeti Park és a Műemlékek Állami Gondnoksága segíti a megvalósulást. A pályázatból nem idézek, mert az olyan metanyelven íródott, hogy nehezen értenénk. A lényeg-

get azonban tudom: egyrészt a kulturális környezet épített örökségének megőrzése és bemutatása etnikumoktól függetlenül, másrészt pedig a térségben élő cigánysággal kapcsolatos társadalom- és kultúrtörténeti információk feldolgozása és bemutatása, hogy az hozzásegítse a cigány embereket az önismeret és önbecsülés elmélyítéséhez, vagyis az identitás erősítéséhez, valamint a magyarokat a cigányok árnyaltabb megismeréséhez. A múzeumot 2012 tavaszán fel is avatták.

A másik program a lokálisból kiemelkedik, már-már egyszerre szólítja meg az ország cigány/roma iskolás közösségeit. Megvalósulásának nyomai jobban is látszanak. A 2008/2009-es tanévben a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány (más néven az OSI) és a BHIM RAO Egyesület együttműködésében beindul a mentorprogram. „A Roma Mentor Projekt a roma identitás művészetén és kultúráján keresztül történő feltárását és kutatását tűzte ki célul. Legfőbb törekvése, hogy [...] a roma kultúra szakértőit iskolai csoportokkal, osztályokkal vagy közösségek gyerekcsapataival kapcsolja össze, hogy növeljék a gyerekek roma kultúráról való tudását, ezzel tudatosabbak és magabiztosabbak legyenek, valamint büszke, tanult és tehetséges roma példaképekkel találkozzanak, és töltsék el hasznosan szabadidejüket.” (KÁLÓ 2008) Az első „tanévben” tíz csoportban, csoportonként átlagban tizenöt fiatallal dolgoztak a mentorok. A második ciklusban, a 2010/2011-es tanévben már tizenöt helyen folyt munka, most pedig ugyancsak ennyi mentor, immár jobbára más helyszíneken varázsolja el a gyerekeket. Amikor 2011 júniusában, a még működő Gödör Klubban, az Athe Sam fesztivál keretében bemutatkozott a program, megindító volt látni a különböző helyekről összesereglett, lelkes csoportokat. Azoknak, akik év közben például a „Rómejó és Juliját”, vagy éppen egy mesejátékot, táncelőadást, netán divatbemutatót próbáltak, könnyebb dolguk volt, mint azoknak, akik egy óvoda falára a *Madarakból lettünk* vagy *A nap és a hold kiszabadítása* című mesét festették meg, de a nehézség közepette is létrejött a katarzis. A konklúzió talán abban foglalható össze, hogy a Káló testvérek, valamint Károly felesége, Glonczi Nikoletta által megfogalmazódott és kipróbáltatott egy jól működő módszer, mondhatni egy „találmány” kelt életre. Egymásra találtak roma értelmiségiek, vágyat ébresztettek sok-sok gyerekben, akik talán majd követik is őket.

Az országos programok mellett marad a fiúknak idejük a szendrőládi tanoda fejlesztésére, pontosabban egy térségi hálózat kiépítésére is. Ezt tervezgetik akkor is, amikor a Balatonra visznek rögtön az árvíz elvonulta után húsz, a tornateremből kialakított szükségszállón hónapok óta meghúzódó gyermeket. 2011. március elején aztán megalakul a Kincses Sziget – Térségi Tanoda Hálózat, a hozzájuk csatlakozó Edelény, Szendrő, Perkupa és Bódvaszilás települések részvételével.

A leghátrányosabb helyzetű kistérségek számára kiírt Új Magyarország Fejlesztési Terv Társadalmi Megújulás Operatív Programja keretében az egyesület kidolgozott egy programot, hogy csaknem 250 hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű, az általános iskola felső tagozatán vagy középiskolában tanuló gyermek tanórán kívüli oktatása megvalósulhasson, iskolai hátrányaikat leküzd-hessék. A program célja a minőségi oktatás támogatása, valamint az egész életen át tartó tanulásnak az elősegítése a leghátrányosabb helyzetű kistérségek esély-egyenlősége érdekében. A program olyan pedagógiai módszereket vezet be, amelyek elősegítik a családias légkör kialakítását a tanodákban, növelik a diákok önbizalmát, és olyan élményekhez juttathatják őket, amelyek jobb sorban élő iskolatársaik számára természetesenek. A „klasszikus” tanodai foglalkozások mellett pályaorientációs, drogprevenciós, kulturális és szabadidős programok is szerepelnek az órákon, továbbá nagy hangsúlyt kap a nyelvoktatás és az informatikai képzés is. Ez év nyarán egy héten keresztül már 250 gyerek ázik a balatonkenesei MÁV-üdülő hatalmas területén, és a tábor vezetői mindent megtesznek, hogy a tartósan rossz idő ellenére is mindenki jól érezze magát, és egy hétbe sűrítik bele mindazt, amit a mentorok egyenként adtak át egy éven keresztül saját csoportjuknak. Decemberben aztán az edelényi művelődési házban Kincskereső tehetségkutató versenyt szerveznek, ugyancsak az összes gyermek részvételével.

A színház is mint egy újabb kifejezési forma megfogta a Káló testvéreket. Már voltak kezük alatt dolgozó mentorok, akik egy-egy darabot betanítottak a növendékeiknek, és nagy sikerrel léptek fel iskolai közönség előtt. Így nem sokat hezitáltak, amikor egy európai program szólította meg őket. Előbb szendrői tanítványaikkal vendégül láttak egy svédországi székhelyű, európai roma projektet. *Európai történet* címmel egy darab továbbformálásában vettek részt a gyerekek, majd ezt a Stockholmban élő Benedek Judit rendezésében előadta a Kolibri színház társulata, előbb Budapesten, majd Svédországban. Robert Jelinek darabjában gyilkosság történt a faluban: megölték a polgármester leányát. Két cigány fiú menekül a templomba. A falu őket gyanúsítja, a lelkész nő mégis befogadja a menekülőket. Kinek van igaza, az üldözött falusiaknak vagy a fiúknak? Kinek hisz a lelkész nő? Végződhetett volna szerencsésen a jómódú fiatal lány és a szegény cigány fiú szerelme? Ki segít, mi a megoldás, ha elszabadulnak az indulatok? Bízhatunk abban, aki békíteni akar? Győzhet az igazság? „Mindig szociális kérdésekkel foglalkozom a darabjaimban – mondja Benedek Judit –, a szegénység, a társadalmi feszültségek, a kisebbségek helyzete olyan gondok, amelyeket ha szőnyeg alá söprünk, később még nagyobb problémaként jelentkeznek. Meggyőződésem, hogy beszélni kell róluk – hogy ha nem is most, de valamikor eljuthassunk a megoldásukhoz. És hogy erre a szemléletre a gyerekeket

kell fogékonnyá tennünk.” (BENEDEK, idézi Osztályfőnökök Országos Szakmai Egyesülete honlapja, 2011) A rendező elmondta, hogy lenyűgözte a két testvér által létrehozott tanoda, az ott folyó munka, amit hatalmas teljesítménynek tart. A fiúk külön-külön is jártak Stockholmban, Norbert a darab színrevitelében dolgozott, Károly pedig a tanodáról és a magyarországi romák helyzetéről tartott előadást.

Egyik program kifutott, jött a másik. Meghívásukra és szervezésükben 2011. július 10. és 19. között az edelényi kistérség tíz településére, köztük a tanoda szövetség helyszíneire látogatott el a budapesti Föld Színház Műhely, és hozta el a *Világ Bölse* című darabot. A „cigány mesék bizzarr fordulatokkal teli világában” játszódik a történet (BHIM RAO Egyesület honlapja), ahol semmi sem konvencionális és egyértelmű, mint más népek meséiben. A játék egy fiú és egy lány felnevelkedéséről szól, arról, hogyan találkoznak a felnőttek világával, és nőnek bele a körülöttük lévő társadalomba. A történet, miközben újra és újra visszatér a „minden jóra fordul” megoldáshoz, nem kerüli ki az olyan kényes témákat sem, mint például a hatalom és az azzal való visszaélés kérdése. A darabban rejlő szokatlan fordulatok jó alapot szolgálnak arra, hogy a nézők megpróbálják a saját tapasztalataik alapján megérteni a hősöket, saját életüket vetíteni az ő sorukra, és azon gondolkodni, hogy ők hogyan tennének hasonló helyzetben. A program célzottan szólítja meg az egymást jól ismerő emberek egy-egy közösségét. A helyiek és az odalátogatók kíséreltet tesznek egy közös nyelv kialakítására és használatára, és olyan kérdéseket járnak körül, mint a közösségért és a másik emberért vállalt és vállalható felelősség, a megértés és a megbocsátás, a konfliktuskezelés lehetőségei.

Nem hallgathatók az egyesület, és ilyenformán a testvérpár gazdasági tevékenységéről sem. A foglalkoztatás elősegítése céljából folyamatosan szerveztek képzéseket, átképzéseket felnőtteknek. A képzésben részt vevőknek utat szeretnének mutatni a munkaerőpiac világába. A folyamatosan változó munkaerőpiaci helyzetben olyan szolgáltatások, módszerek, eszközök kifejlesztését kívánják megvalósítani, amely rugalmas módon képes a szükségleteket kielégíteni, azokra reagálni. Az egyesület célja a térség foglalkoztatási helyzetének, munkaerőpiaci mutatóinak javítása, a tartós munkanélküliség által okozott társadalmi kirekesztődés csökkentése, megszüntetése. Ennek eredményeképpen 2012-ben gomba-termesztő üzemet hoztak létre, ahol a helyi munkaerővel termelnek gombát, ami speciális szaktudást és megbízhatóságot igényel, a megtermelt csiperkegomba pedig jó minőségű, keresett termék a helyi lakosság körében, a belföldi és a nemzetközi piacokon egyaránt. „Az évek, évtizedek óta tartó munkanélküliség, a ki-látástalanság, az önkormányzat egyre szűkülő lehetőségei mind »a« valamit tenni

kell» mondatot skandálták. Ugyanakkor ez a mondat a célcsoporttól is várt némi szemléletváltást. A munkaerőpiacon csak úgy lehet eséllyel indulni, ha ráébredünk arra, hogy az iskolázatlanság, az elavult szakmák mára már nem az érvényesülés útlevéllei. Így született meg és kristályosodott ki a projekt ötlete [amelynek megfelelően] a képzés és foglalkoztatás a fő irány. Képzés, mely nem csak egy réteget elégít ki, hanem alternatívát nyújt a célcsoport tenni akaró tagjainak.” (BHIM RAO Egyesület 2013) A gombatermesztő-képzés a helyi hagyományokra alapult: az itten cigány emberek régóta ismerői és gyűjtői az erdei gombáknak. Gyűjtik azokat tavasztól őszig, a harmatgombától a tinórun át a potypinkáig. Értékesítik piacon, jobbra frissen szedve, ha a bevételre tudnak várni, akkor szárítva, vagy eladják helybeli felvásárlónak, és fogyasztják is gyakorta, tucatszámra ételt készítve belőle. A gombaüzem ideája valójában egy kutatói javaslat/kérdés továbbgondolása volt: miért nem dolgozzátok fel az erdei gombákat, akár szárítva, akár üvegbe zárva, savanyítva, hiszen a hozzáadott érték többszörösét hozná a nyári dömpingárnak? A válasz nagyjából így hangzott: ha tanulnak és teljesítenek, miért ne lehetnének termelők is annak a terméknek, amelynek több száz kilométerre van az első termelőüzeme? Szakipari beszélgetések, egyeztetések, látogatások után született meg a gombaüzem építésének terve.

A gombatermesztő-képzésben oklevelet szerzett tizenhat fő közül tíz főt foglalkoztattak kilenc hónapos időtartamban, napi hat órában. A dolgozókat a mentorok, az oktatók és a célcsoport javaslatai alapján választották ki, és ugyanígy munkavezetőt is választottak a célcsoport tagjai közül. „Nem elhanyagolható az a szellemi bázis sem mint »termék«, amely a képzések során létrejött: a gombatermesztők a gyakorlati képzés és a foglalkoztatás alatt gyakorlatot szereztek, és ezáltal egyedülálló előnyös helyzetbe kerültek a térségben élő munkanélküliekkel szemben, hiszen okleveles és gyakorlott gombatermesztőkké váltak. Társadalmi, egyéni közvetlen haszna sem kevesebb: visszaadta a célcsoport önbecsülését, az integrálódás folyamatát elősegítve.” (BHIM RAO Egyesület 2013) Szomorú a gombaüzem történetének vége: néhány esztendő próbálkozása után – amelyben volt intenzív fejlesztés, a végén négy termelőcsarnokkal, voltak sikeres időszakok, de voltak túltermelési válságok, eladhatatlan készletek, máskor a gomba betegségei miatt elmaradt szállítások – a két testvér kénytelen volt „lehúzni a redőnyt”.

2015-ben a História-völgyi szövetségesek kistérségi és helyi értéktár kialakításán és elfogadtatásán dolgoznak. A fiúk intenzíven részt vesznek ebben a munkában is. Szeretnék, ha egyik-másik javaslatuk, így például a cursillo egyenesen a kistérségi értéktárba kerülne. Javaslataikat (amelyek erősen támaszkodnak az antropológiai kutatásra és a filmdokumentációra) a cigány–magyar együttélés

rendszerében képzelték el. Végül is hat értékről konzultáltak, de csak négyet írtak le és adtak be.³ (Kimaradt az asszonykórus és az erdei gombákból készíthető ételek receptjei, és a konzultáció szintjén is elvetették az ürgéből készíthető pörkölt receptjét.)

Ahogy a katolikus cursillónak komoly sajtója lett, úgy követi egyre nagyobb médiaérdeklődés a tanodaprogramot és a Káló testvéreket. Nincs értelme minden egyes apró hírre utalnom, róluk említést tennem, amely a fiúk egyik-másik megmozdulásáról tudósít, hanem csak a nagyobb lélegzetvételű, az egyént alaposan bemutató munkákat érdemes említeni. Már szóltam Károly 2007-es Népszabadság-beli bemutatásáról, de nem említettem, hogy a gumikalapácsos ügyben a Hvg.hu megszólította mint a tiltakozás főszervezőjét. Előbb Kőszegi Edit Norbertről készít dokumentumfilmet *Kitörési pont az iskola* címmel, majd 2010-ben Bársony Kata *Mundi Romani* sorozatának *Szendrőládi vallomások – Edelenyi kistérség* epizódja szól Károlyról és kiterjedt munkájukról. Az M1 *Roma Magazinja* megszólaltatja Károlyt, amikor megalakul a tanodahálózat, amikor Balatonkenesén 250 gyereket táboroztatnak, de így tesz az edelenyi városi tévé is, amikor beszámol a tanodahálózatról vagy a tehetségkutató versenyről. A RomNeten vagy a Sosineten megjelenő híradások mára szinte „követhetetlenek”. Amíg a „többségi” orgánumok egy része az illő politikai beszéd jegyében igyekszik szólni a szendrőládi törekvésekről, de dicséretükben azért benne van az ettől elmaradtak elmarasztalása, addig a magukat jobboldali szellemiségűnek valló – elsősorban internetes – felületek kétségbe vonják vagy lekicsinylik az elért eredményeket. Valójában a „kisebbségi” műsorok és a roma/cigány civil oldal, tehát a RomNet, a Sosinet ünnepli hősként és példaképként a testvérpárt, és tekinti úgy a tanodát és a mentorok tevékenységét, mint amelyek, ha mindennapivá válnak, ledönthetik a kettős társadalom hierarchiát fenntartó intézményrendszerét. Ezzel a valódi és az egyenlőségen és méltányosságon alapuló, teljes körű együttélést kaphatjuk osztályrészünkül.

Káló Károly a *Mundi Romani* róluk szóló műsorában azt mondta, hogy az az álma, hogy húsz év múlva Szendrőládon cigány származású iskolaigazgató és polgármester legyen. Ezt nem azért mondta, mert „radikális”, vagy, mert „cigány nacionalista” volna, hanem mert iskolájukba mára már csak cigány gyerekeket íratnak be, és mert minden jó szándékú törekvés ellenére is „cigányként” kezelik őket, és mert a falu háromnegyede is cigány identitású, tehát a választók is, ha nem is ilyen arányban, de már többségében cigányok. Károly azt gondolja, hogy egy cigány ember, aki hasonló élethelyzeteket élt vagy élhetett meg, aki saját bőrén is jól érezheti, hogy milyen cigánynak lenni, és mások, a nem cigányok hogyan viselkednek a cigányokkal szemben, az sokkal érzékenyebb és együtt

érzőbb tud lenni, mint az, aki ezeket nem élte és nem érezte át. Az álomnak van egy másik magyarázata is. Iskolaigazgató vagy polgármester az lehet, aki tanult és képzett, többéves gyakorlaton van túl, és legfőképpen elkötelezett. Azt reméli, hogy sok-sok ilyen gyermek nő fel és nevelődik, és noha nem mondja, de talán gondolja, hogy éppen az ő kezük közül is kikerülnek ilyen lehetséges szakemberek.

JEGYZETEK

- ¹ A többségi kép lényegében abban a keretben értelmezhető, amelyben Molnár Oszkár edelényi polgármester, fideszes képviselő 2009 nyarán a város testületi ülésén mondott beszéde – „a laki és szendrőládi cigány terhes anyák gumikalapáccsal verik magzatukat, hogy az enyhe fokban sérült újszülöttek után magasabb összegű családi pótlékot kapjanak” – elhíresült; vagy az ugyanazon őszön a később miskolci polgármesterré választott Kriza Ákos eszmefuttatása ismertté vált arról, hogy „az Avas déli lakótelepen a cigányok körében elterjedt a fürdőkádban való disznótartás”.
- ² Forrásként időnként szemérmetlenül segítségért folyamodok korábbi, Szendrőládról írt szövegeimhez.
- ³ Az elmúlt évtizedekben a magyarországi közbeszédben megjelent, és máig erősen jelen van a tőlünk különböző emberek értékrendjének megértésére és elfogadására való törekvés, a másik csoporttal való párbeszéd és együttműködés immár programba foglalása, a saját kultúránk esetleges előítéleteire való reflektálás és az azzal való szembenézés igénye. A tolerancia, a párbeszéd, a másság, a kisebbség, a multikulturalizmus, a méltóság, a szembenézés kategóriái, a „te is más vagy, te sem vagy más” és „az idegen szép” mint pozitív töltetű kifejezések, illetve „szomszédok világai”, a „kép, önkép és a másiról alkotott kép”, a „mindennapi előítéletek” és a „társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák” feltáró és megértő szándékú vizsgálatai jelzik a fenti igényt. A Soros Alapítvány támogatásaitól az európai uniós ajánlásokon át az antropológiai jellegű kiállításokig és történeti tanulmánygyűjteményekig majd minden szónak és kifejezésnek megfeleltethető egy-egy hosszabb-rövidebb idejű program, kampány, képzés, alapítványi vállalkás.

IRODALOMJEGYZÉK

- BHIM RAO EGYESÜLET HONLAPJA (2011): <https://bhimrao.hu/bhim-rao-egyesulet-tevekenysegenek-osszefoglalo-bemutatasa> (*Letöltés ideje: 2018. január 04.*)
- BHIM RAO EGYESÜLET (2013): *Foglalkoztatási esélyek komplex fejlesztése Szendrőládon és környékén (esettanulmány)*. <http://gtk.uni-miskolc.hu/files/4978/Foglalkoztat%C3%A1si%20es%C3%A9lyek%20komplex%20fejleszt%C3%A9se%20Szendr%C5%91l%C3%A1don%20%C3%A9s%20k%C3%B6rny%C3%A9k%C3%A9n.pdf> (*Letöltés ideje: 2018. január 04.*)
- KÁLÓ Károly (2008): *2008. évi Közhasznúsági jelentés*. <http://docplayer.hu/5457376-2008-evi-kozhazsnusagi-jelentes.html> (*Letöltés ideje: 2018. január 04.*)
- OSZTÁLYFŐNÖKÖK ORSZÁGOS SZAKMAI EGYESÜLETE HONLAPJA (2011): <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=890> (*Letöltés ideje: 2018. január 04.*)
- ROMHÁNYI Tamás (2006): *Álmok tanodája. Népszabadság Online*. 2006. 11. 28. <http://nol.hu/archivum/archiv-425953-235918> (*Letöltés ideje: 2018. január 04.*)

MELLÉKLET

Már az előadás után, de még annak végleges megfogalmazása előtt az egyesület szerepelt a Sziget Fesztivál múzeumi negyedében, a franciaországi Bevándorlási Múzeum és a Néprajzi Múzeum Sátor Határok Nélkül kiállítási és programhelyszínén, ahol a központi téma a bevándorlók és a társadalomból kiszakadók (így részben a romák egy része) integrációja volt. Az Igazgyöngy Alapítvány és az Autonómia Alapítvány mellett a BHIM RAO Egyesület is meghívást kapott a bemutatkozásra. Az egyesület két nagyméretű képes molinón mesélt tevékenységének két fontos ágáról, az alábbiak szerint:

1. melléklet (első molinó)

A BHIM RAO Egyesület kiemelten közhasznú társadalmi szervezet, amely 2002-ben jött létre. Az Egyesület alapvető célja a hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiatalok általános iskolából középiskolába, illetve középiskolából a felsőoktatás intézményeibe való bejutásának, valamint ezen intézményekben való sikeres helytállásának elősegítése és támogatása. Küzd a diszkrimináció, a hátrányos megkülönböztetés és a szegregáció ellen. Az Egyesület stratégiai célja, hogy a hátrányos helyzetű, általános iskolás fiatalok lehető legszélesebb körét elérje, vagy elérésükhöz hozzájáruljon, és őket a középiskola elvégzéséhez, szakma és végbizonyítvány megszerzéséhez hozzásegítse, kialakítva egy olyan

oktatási rendszert, amely meggátolja a hátrányos munkaerőpiaci helyzet újratermelődését a romák körében.

Egyesületünk által létrehozott tanoda „Kincses Sziget” Térségi Tanoda Hálózatként működik. 2006-ban Szendrőládon kezdtük el munkánkat, majd a Bódva folyó mentén további négy településen hoztunk létre tanodát, így lettünk térségi tanodahálózat. Több mint tízéves tapasztalattal rendelkezünk. Kezdetben 60 gyereknek, majd az idő előrehaladtával már 240 gyereknek tudtunk segítséget nyújtani a mindennapi tanulásban, fejlesztésekben. A tanodában a családi légkör kialakítása mellett oktatási, szabadidős programban: táborozásokban, kirándulásokon vehetnek részt a gyerekek, amelyeket a mai napig is emlegetnek, és meghatározza az életük jelentős részét. Fontos, hogy a gyerekek részt vegyenek szabadidős és kulturális programokban, hiszen sok gyerek életében először általunk megy színházba, vagy látja meg a Balatont. Amióta tanodai foglalkozásokat tartunk, az iskolai sikeresség jelentősen nő. Az érettségit adó szakközépiskolákba jelentkezők száma megnövekedett. Hisszük azt, hogy ha bár valaki szegény családba született is, attól ő még ugyanolyan értékes, mint az, akiknek nem kell mindennap szembenéznie a nincstelenséggel. Erre példák vagyunk mi magunk, a Kincses Sziget tanoda megvalósítói, valamint mentoraink és tanáraink is, hiszen igen nehéz körülmények közül emelkedtünk ki, és személyes példánkon keresztül mutatjuk a kitöréshez vezető utat. Mindannyian hiszünk a gyerekekben, ha valaki megmutatja nekik a helyes utat a kitűzött célok felé, úgy ők is elérhetik az álmaikat. (Káló Károly és Norbert)

2. melléklet (második molinó)

A Roma Mentor Projekt alapvető célja pozitív változások előidézése a roma gyerekek önértékelésében és jövőképében. Mindezt egy olyan közös tanulási folyamat eredményeként érhetjük el, amelyet a kívülről érkező, sikeres roma mentor személyes példája és tapasztalata motivál a csoport vezetőjével való együttműködésben. A program különösen fontosnak tartja, hogy a kultúra és művészetek eszközkészletének felhasználásával a részt vevő gyerekcsoportok tagjai alkotói pozícióba kerüljenek. A gyerekek számára ennek során olyan éves tevékenységeket tervezünk, amelyek elősegítik kreativitásuk fejlődését, hiszen munkájuk közönség előtti bemutatása (akár kiállításról, akár előadásról van szó) biztosítja tevékenységük végső sikerét.

A 2011/12-es tanévben az ország egészében 15 helyszínen működött RMP csoport. Minden csoportban 16 találkozást sikerült megvalósítani, amelyeket érzékelhető lelkesedéssel látogattak a diákok, és amelyhez minden esetben komoly segítséget nyújtottak a befogadó intézmények. A 2016/17-es tanévben 10 hely-

színen működött RMP csoport az észak- és kelet-magyarországi régióban. A közvetlen célcsoport a program által partnerségi megállapodásban rögzített projekt-partnerek és a projektgazda BHIM RAO Egyesület által kiválasztott általános iskola felső tagozatos diákjai, akik a 10-14 éves korosztályba tartoznak, és többnyire roma és nem roma származású, hátrányos helyzetű diákok, akik közösen alkotva, vegyes csoportokban vesznek részt a foglalkozásokon. A projektünk közvetett célcsoportját egyrészt a bevont 140 fő családjai, szülei, testvérei, rokonai, valamint a programba bevont településeken élők alkotják. A projekt egyik legfontosabb aspektusa a mentorok személye, akik közvetlen kapcsolatba kerülnek a célcsoporttal, és közösen végeznek alkotó munkát. A programban részt vevő mentorok a roma kultúra neves képviselői. (Káló Károly és Norbert)

3. melléklet (fogalmak)

A sírásás, a virrasztás és a pászítás

Mi az, ami a szendrőládi cigányokat a legjobban összeköti? Mi az az integráló tényező, amely békét teremt a telepszéli, helyzetén változtatni nem nagyon tudó vagy akaró, és immár a faluban élő, paraszti szőlőföldek után vágyakozó cigányok között? Valójában két egymást feltételező szó a megfejtés kulcsa: virrasztás és pászítás. De azért ott van előtte még egy rítus.

A halál bekövetkezte utáni reggelen az összes felnőtt cigány férfi lapátjával vagy ásójával kivonul a temetőbe. Az elhunyt közeli rokona – apja, férje, testvére vagy sógora – kijelöli a sír helyét, amelyet korábban egyeztetett a temetőgondnokkal. A temetőn belül nemcsak a reformátusok és a katolikusok különülnek el egymástól, hanem a többségében katolikus cigányoknak is külön temetőrészt jelöltek ki. A sír kijelölése után a férfiak – lehetnek akár ötvenen, hatvanan is – kiássák a rendkívül mély sírt. Egyszerre csak két ember dolgozik, akik néhány perc után egy következő párosnak adják át az egyre mélyülő gödröt. Nem arról van szó, hogy hat-nyolc ember – általában ennyi dolgozik egy vállalkozói alapon ásott sírral – ne tudná a munkát elvégezni, hanem a személyes jelenlét, a sírgödör kiassása során tett néhány mozdulat az együttérzést, az együttlétet, a tiszteletet és a szolidaritást fejezi ki. (Néhány évtizeddel korábban így volt ez még a parasztoknál is. A rokonok, ismerősök ásták ki a sírt, bár az egész falu férfi lakossága már nem jelent meg.) A településen belül elfoglalt helytől és a társadalmi státusztól függetlenül minden felnőtt férfi eljön, amivel valójában az életben maradtak a testvériséget élék meg. Az elhunyt családja a temetőbe kenyeret, szalonnát, esetleg kolbászt és a parasztoktól vásárolt bort visz, amelyekkel a sír elkészülte után minden résztvevőt megvendégelnek.

A temetés előtti éjszaka szoktak virrasztani, az elhunyt házánál. Sötétedéskor nemcsak a faluból, hanem a környező községből is jönnek rokonok, ismerősök. A falubeli cigányok mindegyikére elméletileg érvényes a „virrasztalón” való megjelenés kötelezettsége. Így van ez akkor is, ha az illető nem tud eleget tenni a közösen kialakított előírásoknak, és nem tud legalább egy fél liter pálinkát vagy egy liter bort vinni. Az ilyen virrasztók nem mennek be az udvarra, hanem az utcán ácsorogva kapcsolódnak be az éneklésbe. A virrasztalóba érkezők többségét az udvaron ültetik le a háziak, és a házba csak a legszűkebb család: testvérek, sógorok, szülők, nagyszülők mennek be. A virrasztalóba érkezettek nem részesülnek nagy traktában. Jobbára parizeres kenyeret készítenek, és kezdetben még egy kis uborka vagy paprika is kerül rá. (Egy szokás és egy ünnep megfigyelése és annak a csoport tagjai által megfogalmazott, idealizált leírása gyakorta eltérhet egymástól. Különösen igaz ez akkor, ha ez az etnikus összehasonlítás kontextusában jelenik meg.) A virrasztalóban az italokat is csak inkább annyira kínálják, hogy az énekléshez meglegyen a „toroknak a nedvessége”, és nem cél a vendégek lerészegítése.

A pászítás – és ez a lényege és kuriozitása a szendrőládi cigányok virrasztásának – azt jelenti, hogy három szólamban énekelnek, amelyből van egy prím szólam, van egy terc szólam és egy harmadik, a két előző szólamot összehozó, pászító szólam. Az énekek népi, félnépi és egyházi vallásos énekek. Található köztük katolikus, görög katolikus és református ének is, sőt olyan is, amelyet az elmúlt években Egerben, cursillós összejövetelen tanultak az emberek. A pászítás lényege valójában az együttműködés, az hogy egyszerre mindenki énekel, és ebben a közös éneklésben legfeljebb három, nüansznyi eltérésű szerep van. Miután elvben minden szendrőládi cigány minden szendrőládi cigány temetésén részt vesz – nemre, korra, társadalmi státuszra és lakóhelyre való tekintet nélkül –, a falu minden cigánya megéli a köztük lévő testvériséget. Vagyis az eleve feltételezett testvériség gyakorlati cselekedetté válik azáltal, hogy mindenki ott van, és énekel. A sírásáson, a virrasztáson és majdan a temetésen is éppen a romák pillanatnyi egységének reprezentálása a legfontosabb üzenet. A mindennapi élet szintjén kialakult társadalmi különbségeket a halál körüli cselekmények mindenkinél azonos gyakorlása relativizálja.

A szendrőládi cigányok mind a sírásás, mind a virrasztás során egy korábban sokkal szélesebb társadalmi és földrajzi körben ismert szokást őriztek meg. Jele-sül, ma a magyaroknak, vagyis a „parasztnak” a cigányok kulturális gyakorlatát kell tanulmányozniuk, ha azt akarják meglátni, hogy egy-két generációval korábban ez hogyan is lehetett náluk.

Szüreti felvonulás

A 20. századi és a jelenkori szüreti szokásokban megtalálhatók eltérő korú, jellegű és eredetű agrárrítusok, maszkos és dramatikus szokások, illetve a céhes élet közösségi megnyilvánulásai. A szüreti szokások mai formájukban a *szüreti felvonuláshoz*, *menethez* és a *bálhoz* vagy *mulatsághoz* kötődnek. Az országszerte egységes és egységesített (a századfordulón miniszteri rendelettel szabályozott és azóta is többször felújított) szokások elsősorban a 18–19. századi uradalmi szőlőmunkások szokásainak mozzanatait vették mintául. E szokások a szőlőszedés utolsó napjához, a *végzéshez*, a *végzésnap*hoz kapcsolódtak, az eddigi ismereteink szerint az ország különböző részein meglehetősen egyöntetűséget mutatnak: a fiatal, még nem házas fiúk és lányok „magyar ruhába” öltöznek, csőszlegény és csőszleány alkotta párokat képeznek, feldíszített szekéren vagy gyalog, a bíró és a bíróné vezetésével körbejárják a falut, énekelnek, táncolnak. A menetet alakoskodók, maskarások kísérik. Megjelenhet a drótosztót, az üveges, és szinte minden esetben a „cigány”, vagy a „cigány pár”, jobbra egyikük bekormozva, rongyos ruhában, másíruk jósnőnek öltözve. Elmaradhatatlan szereplők a cigányzenészek is. A favázra aggatott fűrtökből álló szüreti koszorú előbb végigjárja a falut, aztán a nap végén gazdára talál.

A szendrőládi szüreti felvonulások résztvevőiről az 1930-as évek óta maradtak fent csoportképek, jóllehet, a helyiek úgy tartják számon, hogy az első perctől kezdve gyakorolták a szokást. Ezeken a képeken még büszke parasztfiatalok néztek a kamerába. Az ötvenes évek arcai, a későbbi asszonykórus tagjai már a KISZ-mozgalomban eszméltek, és innen eredeztethető kulturális tökéjük. Ők a motorjai a legtöbb kulturális megmozdulásnak, így az újból felelevenített szüreti felvonulásnak, az öregek napjának, a falu karácsonyának, a nőnapnak, az anyák napjának és a pedagógusnapnak. A búcsúi, a szüreti, az összevont Erzsébet és Katalin-napi, valamint a farsangi páros bálnak pedig hasonlóan az a jelentése, hogy „itt élhető, színes és boldog életet lehet élni, tehát tőlünk nem lehet elvenni ezt a kis falut, őrizzük meg hát, s maradjunk itt”.

Az elmúlt évtizedekben azonban, lényegében amióta a szendrőládi iskolát csak cigány fiatalok látogatják, átalakult a felvonuláson részt vevők etnikai összetétele. A cigányok közül kerülnek ki a magyar ruhás szüreti felvonuló leányok. (Éveken keresztül a szüreti felvonuláson egy cursillós cigány férfi alakította a kisbíró.) Ma már azoknak a gyermekei adják a csőszpárokat, akik legfeljebb csak álmódozhatnak arról, hogy egyszer majd szőlőjük és pincéjük lesz a hegyen. A különböző kulturális rendezvények és előadások általában a parasztnak szólnak, az előadók azonban egyre inkább cigányok, „magyar” szerepben. Megfigyelhető tehát, hogy minden esetben elkerülhetetlen a cigányok és magyarok együttműködésének elmélyítése.

A szilácskosár

Amikor a Néprajzi Múzeum munkatársai a *Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből* kiállításon dolgoztak, egy 1950-ben Szendrőládon készült felvétel után kutatva tértek be a faluba. A fotón egy Charlie Chaplinre hasonlító férfi – Horváth Lajos – állt, mindkét oldalán egy-egy, vele egyező magasságú, egymásba helyezett szilácskosarokból épített oszlopot tartva. Arra voltak kíváncsiak, hogy negyven évvel később csinálnak-e még ilyen kosarat a faluban, és ha igen, végignézhetnék-e néhánynak az elkészítését, nem mellesleg pedig végre közről is láthatnák, ami távolról oly szépnek tűnt. Így találkoztak két aktív mesterrel, Káló Károllyal és vejével, Rác Boldizsárral, meg annak feleségével, Etelkával. A kiállításra aztán Bozzi Vera a nyersanyag beszerzésétől a szilács pállításán át a kosár kötéséig végigfotózta a munkafolyamatot, és a már álló kiállításon a két férfi bemutatta tudományát a közönségnek. Boldizsár még később a Soros Alapítvány születésnapj rendezvényén is tartott bemutatót. Budapesti utazásaiba valahogy mindig beavatódott a kezdetben nem túl lelkes polgármesteri hivatal is.

A szilácskosarak készítése nemcsak a faluban, hanem az egész környéken kifejezetten cigány munkának számít. A fekete gyűrűfa husángokat parázs fölött pállították, majd a haját (kérgét) lehúztak, éles késsel vékony pántokra hasogaták. Közvetlenül a kosár készítése előtt beáztatták. Aztán a félgömb formájú kosarat mogoró vessző kávéra kötötték. A paraszti gazdaságokban használt, erős tartású kosarak korábban a bányákban is jó szolgálatot tehettek.

Attól, hogy 1993-ban a Néprajzi Múzeum vásárolt Rác Boldizsár kosaraiból, és kiállításon mutatta be őket, és hogy ez után a férfi több alkalommal részt vett kulturális rendezvényeken, bemutatót is tartott, megkapta a népművészet mestere kitüntetését, és még filmdokumentáció is készült a munkájáról, a tudása és a munkája felértékelődött, majdan ez adta presztízsének alapját. 2001-ben bekövetkezett halála után nem sokkal a sírkövére szilácskosarat vésetett a felesége. Tíz évvel később az Art on Lake városligeti kiállításon El Hassán Róza és a szendrőládi kosárkötők együttműködésének eredményeként a tavon egy hatalmas felkiáltójel adta hírül a világnak a szendrőládi mesterek tudásának folytonosságát.

A cigány magyar együttélés a cursillós mozgalom tükrében

Magyarországon egy olyan településen, ahol magas a munkanélküliek, az alacsony iskolázottságúak és szakképzetlenek aránya, ahol szegregált telepek és szegregált iskola van, és mindezekből következően magas a cigányok népességen belüli aránya, nem ritka, hogy tartós, legalábbis időnkénti etnikai feszültségek tapasztalhatóak. A fenti elnagyolt szociológiai ismérvek akár Szendrőládra is

érvényesek lehetnek, mégis azt tapasztaljuk, hogy itt sokkal inkább az együttélés optimális formái uralkodnak. Ennek több oka és magyarázata is lehetséges, csak néhány ezek közül: a tanoda, a BHIM RAO Egyesület, a Nem Adom Fel Alapítvány, és még ezeknél is korábbi eredeztethetően a cursillós mozgalom. Az alábbiakban erről lesz szó, úgy is mint a „katolikus megoldásról”.

A szendrőládi katolikus megoldás a cigányok integrálásában reméli a cigány-probléma megszüntetését. Leírásom a „hőskort” idézi, a 2000-es évek elejéig. Ekkor Rőczei Károly, a helybeli születésű polgármester, Ilonka, a Rakacáról származó könyvtáros felesége és az innen Miskolcra származott, de Szendrőben falugazdászkodó Soltész Bertalan vezetésével, mindenkor papi segítség mellett háromszáz szendrőládi cigány felnőttet kapcsoltak be a cursillo mozgalomba. (Ez egy katolikus lelkeségi mozgalom, Spanyolországból ered, a kisegyházakhoz hasonlatos módon erősen figyel az egyházi életből korábban kimaradt szegényekre, etnikai kisebbségekre, deviánsnak bélyegzett társadalmi csoportokra.)

Úgy lehet valaki cursillós, hogy el-eljár a cursillósok általában heti rendszerességgel tartott összejöveteleire, mindaddig, amíg két ember mint ajánló el nem hívja Egerbe, egy három-négy napos lelki gyakorlatra.) Soltész Bertalan 1996-ban lett cursillós, és ezzel az első között volt a faluban, akik a mozgalomhoz kapcsolódtak. Ekkor falugazdász volt, és a falu alkalmazásában állt. Horváth József, egy idősebb cigány férfi többszöri biztatására adta be jelentkezését Egerbe, amelyre kapacitálta a nővére is, aki egyszerre a templom harangozója, gondnoka és a Szent Karmelita rend itt szolgáló apácája. A férfi kezdetben azért utasította vissza a cigány ember meghívását, mert jó kereszténynek tartván magát azt gondolta, hogy ő semmit nem tanulhat az összejöveteleken. Amikor mégis részt vett egy háromnapos tanfolyamon, megvilágosodott, és úgy érezte, élete akkor lesz értelmes, ha vállalja az Isten által számára kijelölt küldetését. E küldetés a nálánál szegényebbek és elesettebbek felkarolása, felemelése volt. Értelmezésében a szeretetre vágyó emberek falusi társai, a cigányok voltak.

Ettől kezdve azon dolgozott, hogy minél több falubeli cigány férfit és nőt nyerjen meg a mozgalom számára. Ez időben is már Miskolcon lakott feleségével, és noha házat építettek szülőfalujában, nem tudta rávenni az asszonyt, hogy hazaköltözzenek. Amikor azonban az asszony is tagja lett a cursillónak, egyre többet tartózkodtak Szendrőládon, és egyre több embert nyertek meg a mozgalomnak. Mindketten úgy érezték, hogy hittérítőkké lettek a cigányok között, mert megtanították őket a kereszténységre, Jézus szeretetére, és ezen keresztül más emberek szeretetére is. De elbeszéléseik szerint ezt érezték a magyarokkal szemben is, akiket arra tanítottak, hogy fogadják el a cigányokat, és ismerjék el azok értékeit. Feleségének cigányokról szóló hitvallása egy mondatban összegezhető,

amelyet állítása szerint a férjét beszerző Horváth Józseftől kapott intelmül: a cigányokat nem segíteni kell, hanem szeretni.

A jelenlegi helyi társadalmi viszonyok között pótolhatatlan szerepe van a cursillónak, mert személyes meggyőződésen, belső késztetésen alapul az egyes emberek békéje. És ebben az értelemben a cursillós ember Jézus szeretetén alapuló belső békéje erősebben érvényesül, mint bármilyen külső tekintély. A cursillo tehát jobb híján egy olyan szalmaszál, amely még képes lehet megmenteni a cigányok és magyarok együttélését.

Helyi számítások szerint Szendrőládon a 2000-es évek elején száz paraszt és háromszáz cigány ember lehetett a cursillós mozgalom tagja, vagyis a kezdetektől számított közel egy évtizedben ennyien végezték el az egri háromnapos lelkigyakorlatot. Az igazi cursillósok rendszeresen összejárnak imádkozni, énekelni vagy ünnepelni. Vasárnap délutánonként – esténként húsz-harminc ember szokott összeverődni – körülbelül egy stabil ötvenfős csoport tagsága jár felváltva, míg a többiek nem, vagy csak nagyon-nagyon ritkán jelennek meg egy-egy összejövetelen. Vagyis a valóságban nem mindenki cursillós, aki elvégezte a cursillót.

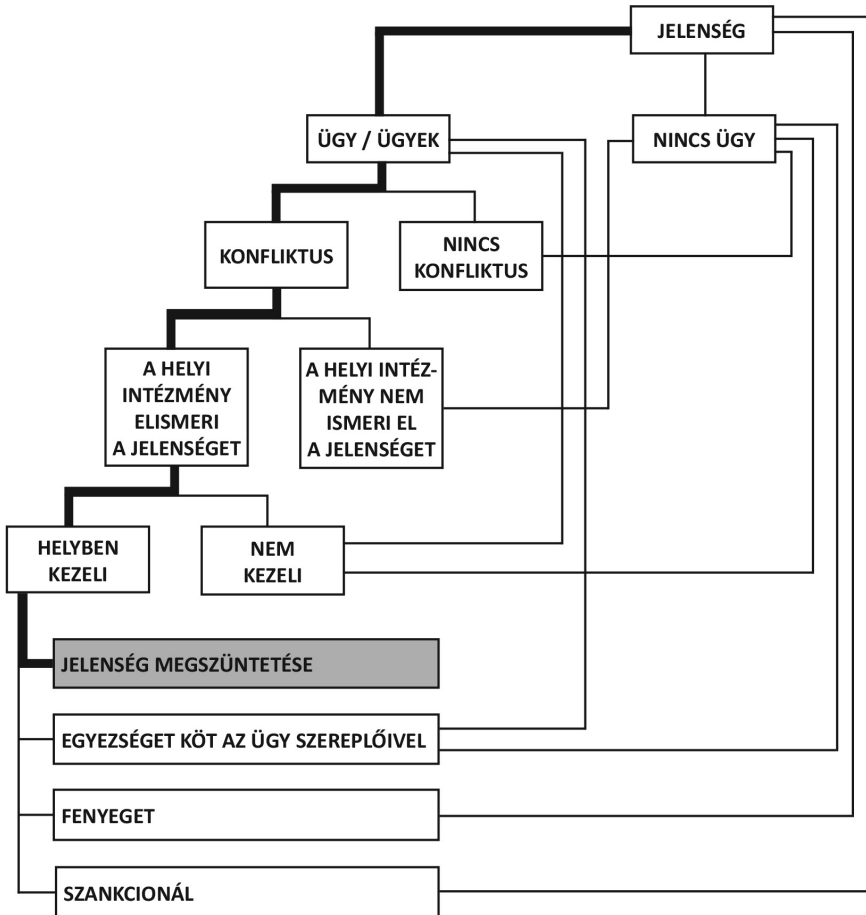
Egy közönséges évközi vasárnapon a résztvevők bizonyosságot tesznek – nem titokban, hanem bárki láthatja –, vagyis elmondják, hogy miért lettek a cursillo tagjai, ez hogyan változtatta meg az életüket. Énekelnek is, amihez rendszerint felállnak, és mindenki megfogja a mellette álló kezét, mintegy zárt láncot alkotva. Az utolsó ének csúcspontján „Decolores!” – vagyis „Színességet!” – felkiáltással megcsókolják egymást. Az ülésrendre rendszerint a cigányok és a parasztok egyaránt vigyáznak, ügyelnek arra, hogy keverten foglaljanak helyet, ami által eleve biztosított, hogy a cigányok és a parasztok közötti csókváltás hétről hétre megismétlődjék. A csók, a másik kezének érintése, szorítása, az egymás előtt ismételt titkok és intimítások elvileg mind erősítik a két fél közötti szolidaritást.

Az évközi vasárnapok mellett – amelyek rendszerességükkel leginkább a vasárnap délelőtti misékre emlékeztetnek – rendkívüli összejövetelek is mozgósítják immár a szélesebb tagságot. Ezek lehetnek autóbuzos kirándulások, a betlehe-mes játékok résztvevőinek családjával közösen rendezett ünnepségek, cursillós farsangi bálók, ahol vetélkedő, tánc és közös éneklés egyaránt van. A cursillós cigányok azt élik meg, hogy őket a parasztok, a régóta itt élő és uralkodó magyarok befogadták. Ez a hit teremti meg önbecsülésük és öntudatuk alapját, vagyis azt, hogy cigányként is lehetnek megbecsült tagjai a helyi társadalomnak. A munka, a hitélet és a térítés, a relatív konszolidált polgári jólét és a kulturális öntevékenység így épül egy szerves rendszerbe.

4. melléklet

A KONFLIKTUSOK MŰKÖDÉSI MECHANIZMUSA

Jelenség: diszkrimináció van, de nem kerül nyilvánosságra
 Ügy: ha valamilyen jelenség nyilvánosságot kap (valaki szól)
 Konfliktus: az ügynek vannak intézményes szereplői

Minden egyes körben újabb szereplők jelenhetnek meg, amiktől az ügy nagyobb nyilvánosságot kap. Minden körben a szereplők újra tematizálhatják az ügyet. A probléma egyre nehezebben kezelhető.

Fleck Gábor – Virág Tünde